Η τέχνη είναι διαδικασία αλλαγής

Συνομιλώντας με τον ΚΥΡΙΑΚΟ ΚΑΤΖΟΥΡΑΚΗ

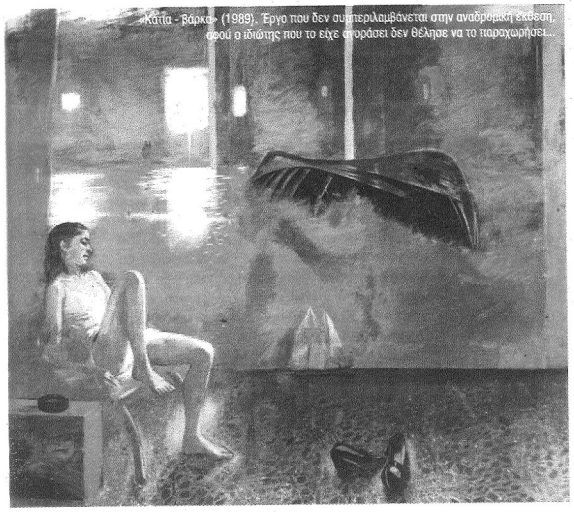

«Κάτια - Βάρκα» (1989). Έργο που δεν συμπεριλαμβάνεται στην αναδρομική έκθεση, αφού ο ιδιώτης που το είχε στοιχήσει δεν θέλησε να το παραχωρήσει...

Μια συνομιλία από αυτές που αρχίζουν αλλά δεν τελειώνουν, σαν «ένα περιεχόμενο που ανοίγεται», αυτή με τον εικαστικό και σκηνοθέτη Κυριάκο Κατζουράκη. Η αναδρομική του έκθεση στο Μουσείο Μπενάκη με έργα πενήντα χρόνων καλλιτεχνικής δημιουργίας (1963 – 2013) ήταν η αφορμή, αλλά και το βιβλίο του «Τάξη στο χάος» (εκδόσεις Καλειδοσκόπιο), για να ανακαλύψουμε ξανά τον αριστερό, τον καλλιτέχνη, τον διανοούμενο. Αν «η τέχνη είναι μέρος μιας διαδικασίας αλλαγής του ανθρώπου», όπως λέει, ωστόσο μέσα από αυτή ο Κατζουράκης αποκαλύπτει ένα εσωτερικό μοτίβο. Ίδιες αγάπες, ίδια απέχθεια. Στηλιτεύει τον εχθρό ακόμα και σε καιρούς χαμένης αθωότητας και αγωνιά για την αριστερά πέρα από ηγετικές ομάδες.

Ζωή Γεωργούλα

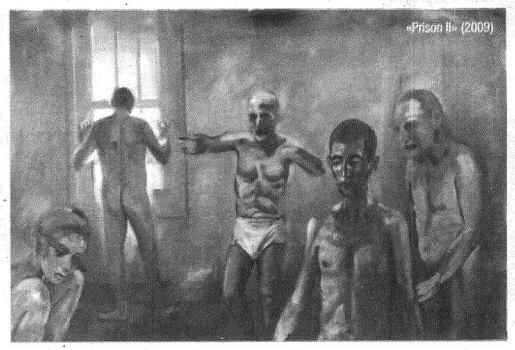

«Prison II» (2009)

Ο αριστερός αρχάγγελος

Γιατί επέλεξες τον Άγγελο Ελεφάντη και την Κάτια Γέρου στις άκρες του Τέμπλου;

Ήταν πριν από 20 χρόνια. Μόλις είχα αρχίσει την κατασκευή του τέμπλου, όταν πρωτοακούσαμε ότι ο Άγγελος δεν είναι καλά στην υγεία του. Ήταν σαν σημάδι, είπα «όχι αυτός, αυτός είναι ο αριστερός αρχάγγελος». Ο Άγγελος κατάφερνε να γίνεται μέσος όρος χωρίς να είναι. Ήρθε στο εργαστήριο μου και πόζαρε μέρες ολόκληρες. Ήταν πολύ δύσκολο, μεγάλο το μέγεθος και μικρή η απόσταση. Όταν είναι μόνος του ο ζωγράφος χωρίς μοντέλο, μπορεί να καταφύγει σε διάφορες ευκολίες. Αυτό το έργο ήθελα να το τελειώσω βλέποντάς τον κατά πρόσωπο, όρθιο. Και με την Κάτια το ίδιο έκανα.

Είπες σε πρόσφατη συνέντευξή σου ότι κατηγορήθηκες από την αριστερά ότι ασχολείσαι με θρησκευτικά θέματα αναφορικά με το «Τέμπλο».

Υπήρξε μια μονόπλευρη προσέγγιση, όπως μονόπλευρη είναι η προσπάθεια να αποφύγουμε το σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Εντάξει, τον αποφεύγουμε για να κάνουμε τι; Προς τα πού πάμε; Κανείς δεν πρόσεξε από το χώρο μας ότι αυτό το Τέμπλο είναι αφιέρωμα στη γυναίκα; Ότι μιλάει για τα πάθη της γυναίκας; Πάνω από την πύλη είναι μια εβραία που της κόβουν το κεφάλι και μια γιαγιάκα πρόσφυγας. Πρόσφυγας στον τόπο της, όπως λέμε και στο «Δρόμο προς τη Δύση». Μιλά για το μεγαλύτερο φατσισμό της κοινωνίας μας που είναι απέναντι στη γυναίκα. Μια αντρική κοινωνία έχει βάλει ένα όριο και της λέει μέχρι εδώ, από εκεί και πέρα άβατο. Ποσοστιαία θα σε βάζουμε μέσα. Όπως και στη δική μας αριστερά βάζουμε τις γυναίκες στα ψηφοδέλτια και στα όργανα ποσοστιαία.

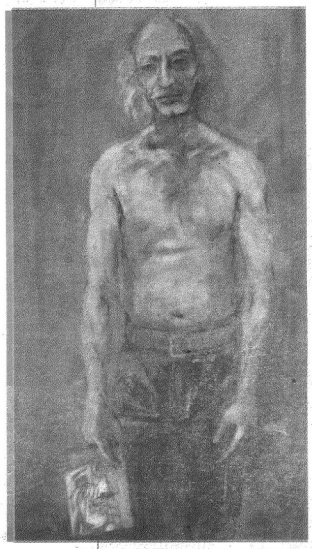

Λεπτομέρεια από το «Τέμπλο» (1994).

Να περισώσουμε την πολυφωνία

Εκτός από την αναδρομική έκθεση κυκλοφόρησε μόλις κι ένα βιβλίο με σκέψεις και σημειώσεις σου και τίτλο «Τάξη στο χάος». Υπάρχει ανάγκη οι καλλιτέχνες να μιλούν πέρα από το έργο τους;

Πιστεύω ότι υπάρχει ανάγκη. Αυτό το βιβλίο δεν γράφτηκε μια στιγμή, είναι σημειώσεις από διαφορετικές περιόδους. Από όταν άρχισα να συμμαζεύω αυτές τις σκόρπιες σημειώσεις, βγήκε ένα ποτάμι με μια ορμή φυσική. Ακόμα και τη σειρά των κεφαλαίων δεν την άλλαξα, όπως γράφτηκαν τα παρουσιάζω. Ετοιμάζοντας την αναδρομική έκθεση δημιουργήθηκε η ανάγκη να καταλάβω πώς είναι δυνατόν επί τόσα χρόνια να επαναλαμβάνω το ίδιο εσωτερικό μοτίβο. Την ίδια αγάπη και την ίδια απέχθεια.

Ένα θέμα που βάζεις και στο βιβλίο, είναι το δίπολο ελληνικότητα και μοντερνισμός. Είναι ένα παράδειγμα όπου απαρνούμενοι κάτι, δεν ισορροπήσαμε κάπου αλλού;

Στα χρόνια τα σπουδαστικά, το θέμα μοντερνισμός και ελληνικότητα έμπαινε με μια φυσικότητα. Μαζευόμασταν, το συζητάγαμε, διαφωνούσαμε πολύ φιλικά. Βάζαμε ζητήματα όπως ότι μια αφίσα στο ελληνικό φως δεν μπορεί να έχει βαρύ κόκκινο και βαρύ μαύρο. Συζητάγαμε πώς είναι διαφορετικό το ελληνικό φως και πώς το φως στην Ευρώπη είναι πιο ουδέτερο, σαν να έχει ένα γκρίζο φιλτρο και επιτρέπει στο χρώμα να εμφανίζεται. Ενώ στο ελληνικό φως υπάρχει διάθλαση. Θυμάμαι το 1982, περίπου 20 χρόνια μετά, συνάντησα τον Τσαρούχη και μου είπε τον ίδιο προβληματισμό. Αυτός ο προβληματισμός δεν έχει να κάνει με εθνικισμό.

Αυτό είναι ίσως ένα ζήτημα στο οποίο έχει εγκλωβιστεί και η αριστερά;

Ζούμε σήμερα το αντίθετο του ευρωπαϊκού διαφωτισμού. Όταν οι ευρωπαϊκές ελίτ μάς λένε ότι θα σωθεί η Ευρώπη αλλά θα χαθούν οι άνθρωποι, πρόκειται για οικοπαδισμό. Να ενωθούν, λοιπόν, οι λαοί αλλά με τι πρόταγμα, ένα άλλο νόμισμα ή ένα άλλο όραμα;

Έχουμε ιστορικό παράδειγμα που έχει σφραγίσει την αριστερά, τη σοβιετική επανάσταση. Οι καλλιτέχνες εκεί ήταν κάθετοι, δεν παίζανε. Υπήρχαν ποιητές, όπως ο Μαγιακόφσκι και η Αχμάτοβα, που αντλούσαν από την παράδοση και η παράδοση έγινε εχθρική για το σταλινισμό. Ο σταλινισμός χτύπαγε τους μοντερνιστές, αλλά χτύπαγε και τη ρωσικότητα εν ονόματι κάποιου νέου εθνικισμού. Γιατί οι παλαιότεροι, όπως ο Τολστόι και ο Ντοστογιέφσκι, οραματίζονταν μια κοινωνία της δικαιοσύνης και της ισότητας, μίλαγαν για δημοκρατία, όχι για μια κοινωνία που διαφαντεύεται από μια τάξη ή μια νομενклατούρα. Μια κοινωνία όπου ο άνθρωπος θα μπορεί ελεύθερος να περπατάει στις όχθες των ποταμών, να μυρίζει τα λουλούδια, να ερωτεύεται. Όταν σήμερα μας στερούν το δικαίωμα να ερωτευτούμε και να περπατήσουμε ελεύθεροι στο δρόμο, να μυρίσουμε τις ελάχιστες πορτοκαλιές που έχουν απομείνει, τι μας υπόσχονται; Το όραμα έχει περιοριστεί σε νομίσματα και ισοζύγια.

Ίσως έχει χαθεί η αθωότητα, ίσως πια ο εχθρός δεν είναι τόσο ευδιάκριτος;

Στα χρόνια της σχολής υπήρχε αθωότητα. Όταν έγινε η χούντα το 1967, είπα «νάτος ο εχθρός, έχει ονοματεπώνυμο, θα τον σπηλιτεύσω». Σήμερα επαναλαμβάνεται το ίδιο πράγμα, με μια φρίχτη ανωνυμία, με μια κρυψίνοια από την πλευρά της εξουσίας. Σαν όλα αυτά τα χρόνια να σκέφτηκαν και να κατέληξαν ότι δεν θα το ξανακάνουν με τον ίδιο τρόπο: δεν μας χρειάζονται τανκς ούτε κανόνια, είναι εύκολο. Δεν βουλιάζουμε και μια χώρα να δούμε πώς γίνεται; Δεν ξαναγράφουμε και την ιστορία;

Η αριστερά πρωταγωνιστούσε στην ιστορία. Τώρα, απαρνιόμαστε την ιστορία μας, την εξουδετερώνουμε. Διάβαζα τη Διακήρυξη του ΣΥΡΙΖΑ και δεν αναφερόταν καν η ανανεωτική αριστερά.

Είναι μια φοβικότητα αυτή απέναντι στα ιδεολογικά χαρακτηριστικά μας;

Νομίζω ότι επιχειρείται να μετατραπεί η πολυφωνία του ΣΥΡΙΖΑ σε ενιαία γραμμή. Αποφεύγουν να κάνουν φράση κάτι που εμείς λέμε στην καθημερινότητά μας: «Ζούμε σε εμπόλεμη κατάσταση». Αν το κάνουν φράση, θα αλλάξει η στρατηγική τους σε όλα τα επίπεδα. Ίσως προσπαθούν να διατηρήσουν μια αίσθηση κανονικότητας στον κόσμο. Όμως η κανονικότητα αυτή δεν υπάρχει πια, έχει χαθεί. Οι γέροι δεν έχουν σύνταξη, οι νέοι δεν έχουν μέλλον, φεύγουν στο εξωτερικό αναζητώντας μέλλον. Και η δική μας αριστερά παλεύει εσωτερικούς εχθρούς. Υπάρχουν, μάλιστα, φωνές που λένε γιατί η δική μας αριστερά να έχει παραπάνω από μία εφημερίδες... Πέφτουμε στις ίδιες παλιές παγίδες. Αν καταφέραμε κάτι μέχρι τώρα ως ΣΥΡΙΖΑ, το οφείλουμε στην πολυφωνία. Ούτε σε ηγετικές ομάδες ούτε σε μονάδες.

Η πολυφωνία γίνεται αντιληπτή ως αχίλλειος πτέρνα. Στον κόσμο των τηλεοπτικών πάνελ, των μονόδρομων και της Ομάδας Αλήθειας θεωρείται τρωτό σημείο.

Η τηλεόραση δεν είναι όπλο της αριστεράς. Δεν έπρεπε να πηγαίνει στα τηλεοπτικά πάνελ. Χώρους διαλόγου έχουμε ανάγκη. Συρρικνώνουμε το λόγο μας και φυλακίζουμε τα επιχειρήματά μας στα τηλεοπτικά δίλεπτα. Πώς να αναπτύξουμε εναλλακτικό λόγο έτσι;

Τώρα μπορώ να αρχίσω

Τι ήταν η ομάδα «Νέοι Έλληνες Ρεαλιστές» (1968 – 1972);

Η ομάδα ιδρύθηκε πριν από τη χούντα, μέσα από μια σχέση με την προηγούμενη γενιά καλλιτεχνών, την «Ομάδα Τέχνης Α», δηλαδή, τον Γ. Χαΐνη, τον Δ. Κοκκινίδη, τον Κ. Κλουβάτο. Όλοι αριστεροί και λάτρεις της ρώσικης πρωτοπορίας, του bauhaus, της μεθόδου εκλαΐκευσης της τέχνης χωρίς να είναι σοσιαλιστικός ρεαλισμός. Μπήκαμε σε αυτήν την ομάδα, κεφάλς γιατί οργάνωνε εκθέσεις στην επαρχία και στην περιφέρεια της Αττικής, στις οποίες γίνονταν συζητήσεις. Μιλούσαν για τα έργα και εξέθεταν τη σημειολογία και τους συμβολισμούς. Εμείς οι νεότεροι νοιώθαμε ότι χρειαζόταν να μπει και η έννοια του περιεχομένου, ότι οδηγούμαστε στο μοντερνισμό, αλλά χωρίς περιεχόμενο. Έτσι ξεκινήσαμε, και όταν ήρθε η χούντα το περιεχόμενο ήταν φαΐ στο πιάτο μας, γιατί η χούντα είχε πρόσωπο. Βρήκαμε, λοιπόν, ένα τρόπο να διαχειριστούμε το σοσιαλιστικό ρεαλισμό, από τη μια, και το λάιφ-στάιλ της ποπ αρτ, από την άλλη. Κάναμε συνεχώς συζητήσεις, ατέλειωτες με ερωτήματα που και τώρα υπάρχουν, τις οποίες δημοσιεύαμε στο «Χρονικό» του Ασαντούρ Μπαχαριάν. Μάλιστα, η πρώτη μας συζήτηση δημοσιεύτηκε επί χούντας.

Υπάρχουν συνεχιστές αυτής της αναζήτησης σήμερα;

Τώρα, είναι πιο δύσκολα τα πράγματα. Τώρα ο εχθρός έχει εισχωρήσει στην πραγματικότητα που μας περιβάλλει, πιο βαθιά και πιο ύπουλα. Τόσο που μπορεί να έχει μπει και μέσα μου. Δεν μπορώ να σταθώ απέναντί του. Χρειάζεται να αρχίσω να ψάχνω τα υλικά μου, τη φόρμα μου και να βρω πού κρατάει την αθωότητά της, εάν η αθωότητα μέσα στη φόρμα είναι εργαλείο ή πρόσχημα. Να βρω πού συναντά την προσωπική μου συγκίνηση. Η τέχνη είναι μέρος μιας διαδικασίας αλλαγής του ανθρώπου.

Σε αυτό το σημείο, νομίζω, βρισκόμαστε και σήμερα, στο σημείο αμέσως μετά τη χούντα. Στην έκρηξη του μοντερνισμού που δοκιμάζει διάφορα πράγματα ακραία πάνω στη φόρμα, ενώ ελάχιστη ενέργεια δίνεται στη μελέτη της σχέσης της φόρμας με το περιεχόμενο. Λίγες ομάδες απασχολούνται με αυτό, αλλά για μένα αυτός είναι ο δρόμος. Συγκεκριμένα στο χώρο των εικαστικών, οι άνθρωποι ακόμα κοιτάνε με θαυμασμό τα πράγματα που συμβαίνουν κάπου αλλού, μακριά και περιφρονούν τη δική τους πραγματικότητα.

Ποια είναι η σχέση σου με τη μουσική;

Με μαγεύει ο πειραματισμός κι ας χαλάει τη μελωδία. Αισθάνομαι ότι με αφορά. Μπορώ να ακούω με τις ώρες Σταβ Ράις, Ξενάκη, Άρνολντ Σένμπεργκ. Στα χρόνια της δικτατορίας ανακάλυψα τον Φραντς Γόζεφ Ντέγκενχαρντ, μια φωνή ξερή με ένα ακροατήριο από κάτω σαν το Σύνταγμα που τα χώνει με φράσεις πεζομουσικές πολύ πριν τη ραπ και το χιπ χοπ. Γεννούσε μια πρωτογενή σχέση της φωνής με τη μελωδία. Ένας μουσικός δοσμένος στην επανάσταση.

Τα έργα σου έχουν πολύ έντονο το στοιχείο της αφήγησης, της χρονικότητας. Αισθάνεσαι ότι υπάρχει μια βαθύτερη σχέση διική σου με το θέατρο και τον κινηματογράφο, που κατεξοχήν έχουν αυτήν την αφηγηματικότητα;

Στην πρώτη φάση η αφήγηση ήταν μέσω της ζωγραφικής, όταν οι άνθρωποι αφηγούνταν τα χυνήγια στα τοιχώματα των σπηλαίων. Παράλληλα εξελίχθηκε η γραφή με γραμμές μικρές παρμένες από αυτά τα σχέδια οι οποίες γέννησαν ιδεογράμματα. Ο προφορικός λόγος, που με τη σειρά του γεννήθηκε από τη γραφή στην προσπάθεια ερμηνείας αυτών των συμβόλων, έχει σε όλο τον πλανήτη μια πανέμορφη ποικιλία από λαλιές. Το ίδιο πράγμα κάνει και το θέατρο και ο κινηματογράφος, δεν είναι αφήγηση αλλά ένα περιεχόμενο που ανοίγεται. Η προσπάθεια να κατανοήσουμε τον κόσμο με ένα τρόπο. Να γνωρίσω τον εαυτό μου και να εξορκίσω τους φόβους που έχω για το πεπερασμένο. Νομίζω πως σε αυτά τα όρια κινείται η τέχνη, δεν αφηγείται , είναι η ίδια ένα περιεχόμενο. Δεν καταγράφει, είναι η ίδια ο μύθος.

Μου δίνεις την αίσθηση ότι θεωρείς πως το θέατρο έχει μια εξέχουσα θέση μεταξύ των τεχνών.

Ναι, επειδή είναι η μόνη τέχνη που έχει μόνο το ανθρώπινο σώμα και τίποτα άλλο.

Ποιος ζωγράφους θεωρείς δασκάλους σου;

Ο Μόραλης ήταν ο πρώτος μου δάσκαλος. Γέννησε φορμαλισμό μέσα από τη λύπη που βίωσε τα πολεμικά χρόνια. Έχει μια βαθιά ειμωνή με τον ερωτισμό και το γυναικείο σώμα.

Οι νέες τεχνολογίες, με τις δυνατότητες που παρέχουν, έχουν επιβάλει μια αισθητική στους καλλιτέχνες;

Έχουν δημιουργήσει μια αίσθηση ότι όλα είναι εφικτά. Ή, αντίστροφα, ότι χωρίς αυτές δεν μπορείς να δημιουργήσεις.

Αισθάνεσαι μια πληρότητα τώρα που ολοκληρώνεις ένα κύκλο σε σχέση με την εποχή που ξεκίναγες;

Η αναδρομική είναι σαν να ανοίγω τα συρτάρια μου και να βλέπω τα εργαλεία μου. Τώρα μπορώ να αρχίσω.

***

Η αναδρομική έκθεση του Κ. Κατζουράκη συνεχίζεται μέχρι τις 28 Ιουλίου στο Μουσείο Μπενάκη της οδού Πειραιώς. Στο πλαίσιο της έκθεσης ο ζωγράφος κάνει ξεναγήσεις για τις μέρες και τις ώρες των οποίων μπορείτε να ενημερωθείτε από την ιστοσελίδα του Μουσείου (http://www.benaki.gr/index.asp?lang=gr&id=20201001&sid=1296). Επίσης προβάλλονται εντός του εκθεσιακού χώρου οι ταινίες του: «Γυνικά μνήμη», κάθε Παρασκευή στις 8μ.μ., «Δρόμος προς τη Δύση», κάθε Σάββατο στις 12μ. και «Μικρές εξεγέρσεις», κάθε Κυριακή στις 12μ.

Η Αριστερά είναι αυτό που μας ενώνει

Η αριστερά έχει χάσει την επαφή της με την τέχνη και τους καλλιτέχνες;

Για μένα δεν υπάρχει καλλιτέχνης καλός, αν δεν είναι αριστερός. Η αριστερά είναι μια φόρμα, το περιεχόμενο είναι ο αριστερός καλλιτέχνης. Η αριστερά, όμως, αδυνατεί να το εγκολπώσει και να γίνει η ίδια αυτό.

Τα μέτωπα είναι πάρα πολλά για τη διική μας αριστερά. Πρώτα χρειάζεται να περισώσουμε την πολυφωνία μας που γέννησε την προσδοκία στον κόσμο. Αν καταλήξουμε σε μια γραμμική διατύπωση, εξοντώνουμε όχι μόνο την τέχνη αλλά τα πάντα. Έπειτα να μεριμνήσουμε να ταυτιστεί η αριστερά με το αριστερό της περιεχόμενο. Η αριστερά είναι αυτό που μας ενώνει.

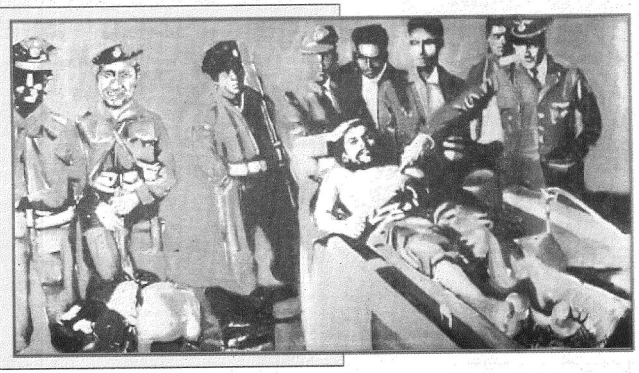

«Ίσε» (1968)